

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ХІМІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ»**

**СЛОВНИК-ДОВІДНИК
З КУРСУ «СОЦІОЛОГІЯ»
(Модуль 1)**

*для студентів усіх спеціальностей
денної та заочної форм навчання*

Дніпропетровськ ДВНЗ УДХТУ 2011

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ХІМІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ»

СЛОВНИК-ДОВІДНИК
З КУРСУ «СОЦІОЛОГІЯ»
(Модуль 1)

*для студентів усіх спеціальностей
денної та заочної форм навчання*

Затверджено на засіданні
кафедри
філософії.
Протокол № 9 від 24.06.2011

Дніпропетровськ ДВНЗ УДХТУ 2011

Словник-довідник з курсу «Соціологія» (Модуль 1) для студентів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / Укл.: Л.Г. Московських, Дніпропетровськ: ДВНЗ УДХТУ, 2012 р. – 9 с.

Укладач: Л.Г. Московських, канд. фіос. наук

Відповідальний за випуск А.Г.Чичков, канд. філос. наук

Навчальне видання

Словник-довідник з курсу «Соціологія»
(Модуль 1)
для студентів усіх спеціальностей
денної та заочної форм навчання

Укладач: МЯГКИХ Вероніка Борисівна

Редактор Л.М. Тонкошкур
Коректор Л.Я. Гоцуцова

Підписано до друку . Формат 60-84 1/16. Папір ксерокс. Друк різнограф.
Умовн.-друк. арк. 2,06. Облік.-вид. арк. 2,14. Тираж 50 прим. Зам. № .
Свідоцтво ДК № 303 від 27.12.2000.
ДВНЗ УДХТУ, 49005, м. Дніпропетровськ 5, просп. Гагаріна, 8.
Видавничо-поліграфічний комплекс ІнКомЦентру

ТЕМА 1. СОЦІОЛОГІЯ ЯК НАУКА І НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

ДІАГНОЗ СОЦІОЛОГІЧНИЙ – оцінка засобом соціологічного пізнання фактичного стану соціального явища за певним набором більш-менш сталих для нього показників.

ЕЛЕМЕНТИ СТРУКТУРИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ – метасоціологія; загальна соціологічна теорія; спеціальні соціологічні теорії; галузеві соціології; емпіричні соціологічні дослідження; історія соціології.

ЕМПІРИЧНІ СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ – спеціалізовані методи збору й аналізу масових емпіричних даних, спрямованих на вивчення конкретних соціальних явищ і процесів.

ЖИТТЯ СОЦІАЛЬНЕ – сукупність різноманітних форм спільної діяльності людей, спрямованої на забезпечення умов і засобів їх існування та реалізацію їх потреб, інтересів, цінностей; вияв, відтворення та утвердження соціальних характеристик спільнот та індивідів.

ЗАКОН СОЦІАЛЬНИЙ – об'єктивний та повторюваний причинний зв'язок між соціальними явищами та процесами, які виникають внаслідок масової діяльності людей або їх дій.

ІНФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – знання щодо дій, думок та стосунків між людьми, стану і характеру розвитку соціальних процесів, суспільного становища особи і соціальних груп та взаємодії їх інтересів.

КАТЕГОРІЇ СОЦІОЛОГІЇ – поняття, що відображають універсальні, суттєві якості соціальної реальності, загальні закономірності її розвитку

МЕТАСОЦІОЛОГІЯ – галузь соціологічного знання, котра вивчає соціологію як наукову теорію через критерії її відповідності загальним науково-методологічним принципам.

ОБ'ЄКТ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ – певна соціальна дійсність (соціальні спільноти, соціальні суб'єкти, соціальні процеси у їх конкретному стані та взаємодії тощо), яка потребує вивчення відповідно до мети дослідження та його аналізу.

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД В СОЦІОЛОГІЇ – спосіб пізнання суспільства, що вимагає розгляду його частин у нерозривній єдності з усім суспільством.

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНА – сукупність усіх соціальних утворень (груп, верств, спільнот, соціальних інститутів), що знаходяться між собою у певних відношеннях та зв'язках і утворюючих ту чи іншу цілісність.

СИСТЕМА СОЦІОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ – сукупність спеціалізованих взаємопов'язаних структурних елементів соціологічної науки, що утворюють соціологію як предметно визначену, цілісну, логічно не суперечливу галузь наукового знання.

ЯВИЩЕ СОЦІАЛЬНЕ – елемент соціальної реальності, якому притаманна вся повнота соціальних властивостей та ознак; усе те в соціальній дійсності, що виявляє себе, свідчить про стан, зміни, взаємодію, процеси в соціальних об'єктах.

ТЕМА 2

АДОРНО ТЕОДОР (1903 – 1969) – німецький соціальний філософ та соціолог, який стверджував, що управління суспільством повино базуватися на міфі про «загальний розум».

ВЕБЕР МАКС. (1864-1920) – видатний німецький соціолог, економіст, історик, соціальний філософ, соціологічні ідеї якого вплинули на розвиток соціологічної думки ХХ століття. Здійснював розробку соціологічних проблем і категорій у руслі масштабних досліджень у галузі історії, господарства, права, релігії, культури. Предмет досліджень визначав як «розуміючу соціологію», тобто як таке вивчення соціальної дійсності людини, що передбачає розуміння суті цієї дійсності й причинне пояснення. Для цього він ввів у соціологічну теорію поняття «соціальної дії».

«ВИКЛИК –ВІДПОВІДЬ» – концепція англійського історика Тойнбі А. (1889 – 1975), за якою розвиток суспільства є ланцюгом «ВІДПОВІДЕЙ» творчого людського духу на «ВИКЛИКИ», які створює природа, суспільство, а також і сама людина.

ГЕОГРАФІЧНИЙ НАПРЯМ У СОЦІОЛОГІЇ – перша наукова школа в соціології ХІХ сторіччя, котра розглядала географічний стан і природні умови як визначальні чинники розвитку суспільного життя.

ДЮРКГЕЙМ ЕМІЛЬ (1858 – 1917) – французький соціолог, який стверджував, що предметом соціології мають бути соціальні факти, які треба вивчати як речі і головною відзнакою яких є їх примусовий вплив на індивіда.

ЕВОЛЮЦІЙНА СОЦІОЛОГІЯ – соціологія, яка підкреслює зв'язок між біологічною та соціокультурною еволюцією.

ЕТНОМЕТОДОЛОГІЯ – методологія осягнення сенсу соціальної дійсності через проникнення у смислові структури повсякдення.

ЗАКОН ТРЬОХ СТАДІЙ – запропонований Контом історико-соціологічний закон, за яким загальна форма суспільства та знання

проходять три фази свого розвитку: теологічну, в якій панують релігія та монархи; метафізичну, де панує критичне ставлення до усього сучасного; позитивну, де буде панувати регулювання суспільством.

ЗАЛЕЖНОСТІ ТЕОРІЯ – розроблена у 50-х рр. ХХ ст. латиноамериканськими економістами та соціологами теорія, за якою бідність, відсутність комфортних соціальних умов та політична нестабільність у країнах другого та третього світу пояснювались пануванням багатих та сильних держав.

ЗІММЕЛЬ ГЕОРГ (1858 – 1918) – німецький соціолог, який був засновником т.з. формальної соціології, оскільки стверджував, що соціологія, в першу чергу, повина мати справу з універсальними «формами» соціальної взаємодії, а вже через них пояснити її специфічний зміст такої взаємодії.

КОНТ ОГЮСТ (1798 – 1857) – французький філософ та соціолог, який першим у світі окреслив предмет соціології, її структуру і функції. Дві ідеї Конта окреслюють у подальшому розвитку соціології: перша – застосування наукових методів для вивчення суспільства; друга – практичне використання науки для здійснення соціальних реформ.

МАРКС КАРЛ. (1818-1883) – німецький економіст, філософ, соціолог і суспільний діяч, впровадивши матеріалістичне розуміння історії – вчення про історичний процес, що ґрунтується на визнанні вирішальної ролі суспільного матеріального виробництва у розвитку соціуму і розглядає прогрес суспільства як природничо-історичний процес змін його конкретно-історичних типів (формацій).

ПАРЕТТО ВІЛЬФРЕДО (1848 – 1923) – італійський інженер, який наприкінці свого життя сформулював декілька соціологічних ідей відносно суспільних еліт та соціальної системи в цілому, які хоча й не витримали перевірку часом, але вплинули на розвиток окремих напрямів в соціології.

ПАРСОНС ТОЛКОТТ (1902 – 1979) – впливовий американський соціолог, який розробляв функціональні підходи до пояснення суспільства, а також сформулював концепцію соціального порядку, що характеризувала суспільство як самопідтримуючу соціальну систему, діючу в зовнішньому навколишньому середовищі.

ПЛАТОН (428 – 348 до н.е.) – видатний давньогрецький філософ, ідеї якого заклали фундамент подальшого розвитку соціальної теорії.

ПРОТОСОЦІОЛОГІЯ – передісторія соціологічного знання, елементи якої існують у системі синкретичного суспільствознавства і філософії до його виокремлення як самостійної науки.

СОРОКИН ПІТИРИМ (1889 – 1968) – російсько-американський соціолог, який розробляв теорії соціальної мобільності і макросоціології,

відстоюючи ідею циклічного характеру розвитку суспільства, а також стверджуючи, що тільки альтруїзм може подолати дезінтеграційну та культурну кризу сучасного суспільства.

СОЦІАЛ-ДАРВІНІЗМ – соціальні теорії, що використовують принципи природнього відбору Дарвіна у дослідженні суспільства.

СПЕНСЕР ГЕРБЕРТ (1820 – 1903) – англійський філософ та соціолог-позитивіст, основоположник органічної школи в соціології він вважав, що вчення Ч. Дарвіна може бути застосовано до всіх аспектів розвитку Всесвіту, включаючи історію людського суспільства. Що подібно до біологічних організмів, суспільство розвивається від порівняно простого стану, де всі частини взаємозамінні, у напрямку складної структури із зовсім несхожими між собою елементами. Всі частини мають функціонувати на благо цілого, такий взаємозв'язок є основою соціальної інтеграції.

СЦИЄНТИЗМ В СОЦІОЛОГІЇ – доктрина, що не виправдано акцентує увагу на використанні методів природничих наук у соціальних дослідженнях.

ФУНКЦІОНАЛІЗМ В СОЦІОЛОГІЇ – теоретичний напрям в соціології, що пояснює соціальні явища в першу чергу з точки зору тих функцій, які вони виконують.

ТЕМА 3. СУСПІЛЬСТВО

АКТИВНІСТЬ СОЦІАЛЬНА – характеристика способу життєдіяльності соціального суб'єкта, що полягає у свідомій спрямованості його діяльності на перетворення соціальних умов відповідно до назрілих потреб, інтересів, цілей та ідеалів, у висуванні й реалізації соціальних ініціатив, участі у розв'язанні актуальних соціальних проблем, формуванні особистісних соціальних якостей.

АТОМІСТИЧНА ТЕОРІЯ СУСПІЛЬСТВА (МЕРЕЖЕВА ТЕОРІЯ) – теорія, за якої суспільство визначається як сукупність діючих особистостей або відношень між ними.

ВІДКРИТЕ СУСПІЛЬСТВО – тип суспільства, якому притамані динамічна соціальна структура, висока мобільність, здатність до інновацій, критицизм, індивідуалізм і демократична плюралістична ідеологія.

ВІДНОСИНИ СОЦІАЛЬНІ – особливий тип суспільних відносин, що виникають між індивідами як членами спільнот і виступають одним із способів вияву, трансформації і реалізації соціальності у суспільстві; це форми вияву, трансформації і реалізації соціальності через взаємодію індивідів між собою як типізованих і функціональних істот, що займають певні позиції та виконують певні ролі в суспільстві.

ВІДНОСИНИ СУСПІЛЬНІ – форми вияву залежностей між індивідами і групами, що скріплюють, спрямовують та обрамляють їх діяльність, об'єднання в спільноти.

ВЛАСТИВОСТІ СУСПІЛЬСТВА – найбільш загальними властивостями суспільства є: по-перше, суспільство це системне утворення; тобто це не механічна сукупність індивідів, а система, окремі елементи якої об'єднані між собою стійкими взаємодіями та взаємозв'язками; по-друге, суспільство це універсальне утворення, оскільки створює необхідні умови для задоволення широкого кола різноманітних потреб людини; по-третє, суспільство це утворення, що має високий рівень саморегуляції, забезпечуючи цим постійне відтворення всієї системи соціальних відносин; по-четверте, суспільство це утворення, що має внутрішній механізм самооновлення, тобто механізм включення нових соціальних утворень до вже існуючої системи.

ГРУПА СОЦІАЛЬНА – сукупність людей, що мають загальну соціальну ознаку і виконують суспільно необхідну функцію в загальній структурі суспільства, поділу праці і суспільної діяльності.

ГРУПОВА ТЕОРІЯ СУСПІЛЬСТВА – теорія, за якої суспільство інтерпретується як сукупність різних перетинаючих одна одну груп людей, що є в свою чергу різновидами якоїсь однієї домінуючої групи.

ДІЯ СОЦІАЛЬНА – в широкому розумінні будь-яка акція, вчинена соціальним суб'єктом з метою забезпечення своїх інтересів та потреб в даній соціокультурній ситуації; в вузькому тлумаченні – поведінка діючого суб'єкта, орієнтована на інших суб'єктів і взаємодію з ними.

ЗАКРИТЕ СУСПІЛЬСТВО – тип суспільства, якому притамані статична соціальна структура, обмежена мобільність, нездатність до інновацій, традиціоналізм, догматична авторитарна ідеологія.

ЗВ'ЯЗКИ СОЦІАЛЬНІ – сукупність усвідомлених або неусвідомлених, необхідних чи випадкових, стійких та спонтаних залежностей одних соціальних суб'єктів і об'єктів від інших, а також їх взаємовпливу; це комплекс факторів, що забезпечує спільну діяльність індивідів в соціальних спільнотах, об'єднання їх у функціональне ціле, здатне до сталості та розвитку.

ІНДУСТРІАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО – тип економічно розвинутого суспільства, що функціонує на основі закону економії часу, закону підвищення потреб та закону зміни праці; його головні ознаки: а) переважно національна держава, громадяни якої об'єднані загальною мовою та культурою; б) комерціалізація виробництва та зменшення ролі економіки харчування; в) панування машинного виробництва; г) суттєве зменшення частки робітників, що зайняті у сільському господарстві; д) урбанізація суспільства; є) послідовна раціоналізація суспільного життя.

ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНИЙ – форма організації і засіб здійснення спільної діяльності людей (напр., держава, освіта, мораль, сім'я, право та т.і.), що за допомогою стійкого комплексу формальних і неформальних соціальних норм, правил, принципів та санкцій забезпечує стабільне функціонування суспільних відносин.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ТЕОРІЯ СУСПІЛЬСТВА – теорія за якою суспільство є великою сукупністю людей, спільно здійснюючих своє життя в межах мережі соціальних інститутів та організацій; за цією теорією саме соціальні інститути гарантують стійкість відношень між людьми, встановлюючи сталу структуру всіляких форм колективного життя.

ІНТЕРЕС СОЦІАЛЬНИЙ – складне утворення, що відображає потреби соціального суб'єкта (народу, нації, класу, групи, індивіда) через його місце (статус) у системі соціальних відносин та взаємодій з приводу умов та засобів задоволення цих потреб.

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО – см. постіндустріальне суспільство

КОНТРОЛЬ СОЦІАЛЬНИЙ – це сукупність нормативних засобів, за допомогою яких суспільство регулює відтворення упорядкованої взаємодії складаючих його елементів; система соціального контролю гарантує таку поведінку членів суспільства, яка відповідає рольовим вимогам та сподіванням.

ЛІНІЙНА ТЕОРІЯ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА – теорія, яка стверджує, що розвиток суспільства: 1) є його необхідною рисою; 2) має загальну «логіку»; 3) спрямований від примітивних до розвинених форм; 4) має постійний і незворотний рух; 5) визначається не зовнішніми факторами, а його потребою до самореалізації; 6) є завжди прогресивним, оскільки його життя так чи інакше змінюється на краще.

МОДЕРНІЗАЦІЇ ТЕОРІЯ – теоретичне обґрунтування методів оновлення архаїчних, традиційних, закритих суспільств, їх переходу до низки сучасних суспільств.

МАСОВОГО СУСПІЛЬСТВА ТЕОРІЯ – теорії, що трактують масовість як вирішальну характеристику процесів, що відбуваються в суспільстві, і пояснюють її специфіку.

МАТЕРІАЛІСТИЧНЕ РОЗУМІННЯ ІСТОРІЇ – вчення про історичний процес, що ґрунтується на визнанні вирішальної ролі суспільного матеріального виробництва у розвитку соціуму і розглядає прогрес суспільства як природничо-історичний процес зміни його конкретно-історичних типів (формацій).

ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНІ – це форма об'єднання людей з метою досягнення певних цілей на засадах позаособистісних формальних стосунків.

ОСОБИСТІТЬ – з соціологічного боку це система внутрішньої регуляції соціальної активності людини, зі становленням якої людина стає суб'єктом власної активності, а через це – й тих соціальних відносин, в яких вона існує.

ПОЗИЦІЯ СОЦІАЛЬНА – місце індивіда або групи в системі відносин в суспільстві, що регламентує стиль їх поведінки та визначається сукупністю специфічних ознак.

ПОСТІНДУСТРІАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО – суспільство, яке базується на інформації, що є фундаментом його розвитку і усіх соціальних відносин.

ПРОСТІР СОЦІАЛЬНИЙ – два взаємозалежні рівні людської життєдіяльності: відношення людей до природи, що передбачає певну локалізацію історичних форм суспільства в географічному просторі природи; рівень організації міжсуб'єктних, соціальних зв'язків, де простір, на якому знаходиться та чи інша спільнота, певним чином співвідноситься з соціальними системами, інакше кажучи, сукупність усіх соціальних статусів певного суспільства.

ПРОЦЕС СОЦІАЛЬНИЙ – послідовна зміна станів суспільства або його окремих систем; проявляється як рух у часі низки соціальних подій чи явищ певної спрямованості.

РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА – такий тип змін у суспільстві, що відзначається переходом усіх соціальних відносин до якісно нового стану; є наслідком взаємодії великої сукупності соціальних процесів, основою яких є цілеспрямована діяльність людей як суб'єктів цих процесів.

РОЛЬ СОЦІАЛЬНА – норми поведінки особистості, які визначаються її соціальною позицією, статусом і місцем особистості в системі міжособистісних і суспільних відносин.

РОЛЬОВА ТЕОРІЯ СУСПІЛЬСТВА – суспільство є упорядкована система так званих соціальних ролей, зміст яких визначається соціальними позиціями, тому соціальна поведінка людини прогнозовано визначається тією роллю, яку вона виконує і якість виконання якої контролюється суспільством.

СЕНС РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА – ключова проблема філософії суспільства, що ставить питання відносно кінечних цілей існування людства, його спрямованості на одвічні цінності; існує дві узагальнені відповіді на це питання: а) розвиток суспільства має сенс незалежний від людини чи навіть від усього людства; б) саме людина надає розвитку суспільства сенс, що полягає у вироєнних нею ідеалах свого буття.

СТАТУС СОЦІАЛЬНИЙ – становище індивіда або групи в соціальному просторі стосовно інших індивідів і груп, яке визначається за соціально

значущими для даної суспільної системи критеріями (економічними, політичними, соціально-правовими, професійно-кваліфікаційними тощо).

СПЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНА – сукупність людей, об'єднаних спільними ознаками (чинниками), напр., поселення, мова, релігія, професія, розмір прибутку тощо.

СПЛЬНОТА – об'єднання людей, сформоване на основі історичного, культурно-психологічного контексту, спільних умов життя, інтересів, цілей (напр. спільнота соціально-територіальна).

СПОСІБ ЖИТТЯ – система видів життєдіяльності суспільства, соціальних груп і особи, обумовлених соціально-економічними умовами їх діяльності.

СУБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНИЙ – суспільство чи його частина, функціонально пов'язані з певними соціальними діями, діяльністю, поведінкою тощо; та чи інша особистість, соціальна група, соціально-історична спільнота, народ, людство, що більш-менш самостійні у відтворенні свого існування.

СУСПІЛЬСТВО – підтримуєма міццю звичаїв, традицій, законів, соціальних інститутів та таке інше, історично сформована і відносно стійка система засобів і форм взаємодій індивідів та їх груп, в якій визначається всебічна взаємозалежність людей.

СУСПІЛЬСТВО ТРАДИЦІЙНЕ – загальне визначення доіндустріальних і докапіталістичних суспільних укладів, для яких характерна перевага аграрного сектору, опора на традиційні способи соціокультурної регуляції і домінування недемократичних форм політичної організації соціуму.

ХВИЛЬОВА КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА – концепція, за якою розвиток суспільства детермінується розвитком науки та техніки, завдяки чому людство зазнало три основних стадії свого розвитку – аграрну, індустріальну та постіндустріальну хвилі.

ЦИКЛІЧНА ТЕОРІЯ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА – теорія, яка стверджує, що розвиток суспільства періодично вичерпує свій потенціал і на якийсь час повертається до вихідної точки.

ЧАС СОЦІАЛЬНИЙ – фундаментальна форма соціально-історичного існування людей і умова їх діяльності, що має такі метричні характеристики часу як тривалість, послідовність, повторюваність, ритм тощо.

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ – інтегральна характеристика всієї сукупності видів, форм, сфер, життєдіяльності людей певного суспільства, зумовлений рівнем його виробництва, економічними відносинами, політичним устроєм та системою цінностей.

ТЕМА 4. КУЛЬТУРА.

АКСІОЛОГІЧНЕ (ЦІННІСНЕ) ВИЗНАЧЕННЯ КУЛЬТУРИ – культура це світ цінностей, який має ієрархію змістів та ідеалів, що поділяються всіма членами певного співтовариства.

АРТЕФАКТИ КУЛЬТУРИ – штучно створені об'єкти, що мають знаковий або символічний зміст; культурними артефактами можуть бути створені людьми предмети, речі, а також феномени духовного життя суспільства (наукові теорії, забобони, твори мистецтва та фольклор).

ДЕКУЛЬТУРАЦІЯ – втрата основної (сутнісної) частини рідної (вітчизнянної) культури.

ДІАЛОГ КУЛЬТУР – форма міжкультурної взаємодії, в процесі якої відбувається взаємна трансформація культур, значущі явища в одній культурі породжують відповідні феномени в іншій, що обумовлює наявність спільного культурного «словника».

ДІЯЛЬНІСНЕ ВИЗНАЧЕННЯ КУЛЬТУРИ – культура є сукупність «технологій», які виробляються людиною для досягнення певних цілей.

ДИНАМІКА КУЛЬТУРИ (КУЛЬТУРНА ДИНАМІКА) – зміни, що відбуваються в культурі, а також у взаємодії різних культур, які мають цілісний та спрямований характер і наявність упорядкованих тенденцій.

ДУХОВНА КУЛЬТУРА – продукти духовної діяльності людини, які існують переважно в ідеальному вигляді: поняття, уявлення, вірування, почуття і переживання, доступні свідомості і розумінню всіх людей; це особливий світ цінностей, що продукує суспільну свідомість, формує і задовольняє наші інтелектуальні та емоційні потреби.

ДУХОВНЕ ВИРОБНИЦТВО – виробництво і відтворення духовного життя суспільства, пов'язане з розвитком різних форм суспільної свідомості, яка в цьому випадку постає не індивідуально-психологічним, а суспільно-історичним фактом.

ЕЛЕМЕНТ КУЛЬТУРНИЙ – одиниця культури, що вже не може бути далі поділена на свої ще менші частини, і з незліченної кількості яких складається цілісний комплекс тієї чи іншої культури.

ЕЛІТАРНА КУЛЬТУРА – культура привілейованих груп суспільства, що характеризується певною закритістю, духовним аристократизмом та ціннісною самодостатністю; елітарна культура свідомо і послідовно протистоїть культурі більшості, але одночасно вона вторина і похідна від цієї культури.

ЕТИКЕТ КУЛЬТУРНИЙ – сукупність правил поведінки по відношенню до інших людей, що охоплює особливі традиції, ритуали, і норми, які були

вироблені суспільством або його частиною і можуть мати релігійне, філософське чи якесь інше обґрунтування.

ЕТНОЦЕНТРИЗМУ КУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПЦІЯ – методологічний принцип оцінювання інших культур з так званої цінності власної культури, що ґрунтується на впевненості щодо її переваг над усіма іншими культурами.

ЗВИЧАЇ КУЛЬТУРНІ – усталені схеми поведінки людей, що не є обов'язковими у кожному випадку, але обов'язкові на рівні культури загалом.

КОМПЛЕКС КУЛЬТУРНИЙ – сукупність культурних рис або елементів (див.), що виникли на базі якогось вихідного елемента, з яким вони функціонально пов'язані.

КОНТРАКУЛЬТУРА – субкультура, цінності та норми якої суперечать цінностям і нормам домінуючої культури.

КОНФЛІКТ КУЛЬТУРНИЙ – форма суперечності у відносинах соціальних суб'єктів, що може виникати у ході спілкування представників різних культур або субкультур у межах однієї культури.

КУЛЬТУРА – у широкому значенні є специфічний спосіб організації і розвитку людської життєдіяльності, представлений у продуктах матеріальної і духовної праці, у сукупності соціальних норм та інститутів, у духовних цінностях; у вузькому значенні – це цінності, переконання, зразки, норми поведінки, притаманні певній соціальній групі, конкретному суспільству.

КУЛЬТУРА МАСОВОГО СПОЖИВАННЯ – «дифференційно-статусна» і «сегментно-ринкова» культура сучасного суспільства, в якому індивідуальні смаки відображають не тільки соціальні характеристики людини (стать, вік, професію тощо) а й індивідуальні зразки життя споживачів.

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ТИПИ – локалізовані в історичному часі та просторі великі соціокультурні формування, що у своїй сукупності утворюють всесвітню історію; конституючими ознаками культурно-історичного типу є єдина мова, особливий духовний стан, неповторні культурно-цивілізаційні риси, що не передаються народам іншого культурно-історичного типу.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ СУСПІЛЬСТВА – це світоглядний комплекс понять, в якому відображена окрема цілісна сукупність артефактів, символічних та знакових систем, соціально-економічний устрій, створений сукупною творчою активністю усіх людей на певному етапі їх розвитку.

КУЛЬТУРНОГО ПОДІЛУ ПРАЦІ ТЕОРІЯ – теорія, згідно з якою представники тих чи інших етносів мають нахил до певного виду розумової чи фізичної праці, що знаходить своє відображення в надбаннях матеріальної і духовної культури.

МАСОВА КУЛЬТУРА – особливий спосіб буття культури, що продукується і відтворюється за допомогою дії засобів масової комунікації, які культивують спрямованість на стандартизацію системи домінуючих матеріальних і духовних цінностей, типів соціальної поведінки, уявлень, думок тощо.

МАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРА – усі вироблені людиною предмети (знаряддя, машини, інструменти, предмети побуту, одяг, прикраси, культові і ритуальні предмети, зброя, музичні інструменти, предмети мистецтва і т.п.), природні речі і явища, змінені впливом людини (напр., оброблені природні об'єкти або техногенні ландшафти).

МЕНТАЛІТЕТ КУЛЬТУРНИЙ – єдність усвідомлених і неусвідомлених цінностей, норм, установок у їх когнітивному, емоційному і поведінковому втіленні, невід'ємно властива індивіду, соціальній групі, соціуму.

МОВА – це сукупність культурних знаків і символів, що використовується членами суспільства для здійснення комунікацій, а також в рамках вторинних моделюючих систем (в художній літературі, поезії тощо).

НАРОДНА КУЛЬТУРА – поняття, що підкреслює наявність в культурі окремого народу утворень різних епох історії цього народу, усвідомлених у їх приналежності до нього; проявом народної культури є самоідентифікація людей з народом, наявність традицій в стереотипах соціальної поведінки та соціальних діях, буденних уявах, відбору культурних еталонів та соціальних норм.

НОРМИ КУЛЬТУРНІ – це правила і стандарти поведінки, яких має дотримуватися людина, якщо вона розподіляє систему цінностей культури; норми підтримуються певними санкціями, тобто покараннями за їх порушення або нагородами за їх якісне виконання.

ОБРЯДИ КУЛЬТУРНІ – сукупність колективних людських дій, що втілюють у собі певні уявлення і цінності конкретного суспільства і викликають у всіх носіїв цієї культури аналогічні почуття;

ОБ'ЄКТ СОЦІОЛОГІЇ КУЛЬТУРИ – діяльність людей (суспільства загалом, різноманітних груп і особистостей), що пов'язана з виробництвом, поширенням і споживанням культурних цінностей як матеріальних, так і духовних.

ОСНОВНІ СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ КУЛЬТУРИ – це цінності, норми, звичаї, етикет, традиції, мова, обряди, ритуали та уподобання.

ПРЕДМЕТ СОЦІОЛОГІЇ КУЛЬТУРИ – соціальні аспекти функціонування культури у суспільстві.

ПСИХОЛОГІЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ КУЛЬТУРИ – культура це система понять, цінностей і оцінок, що значною мірою визначає те, як бачить і інтерпретує людина той світ, що її оточує.

РЕЛЯТИВІЗМУ КУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПЦІЯ – методологічний принцип, що заперечує існування культурних універсалій і стверджує що в культурах є лише специфічне, а отже їх порівняльне вивчення, оскільки в них немає нічого загального, неможливе.

РИТУАЛИ КУЛЬТУРНІ – стилізовані та ретельно сплановані набори жестів і слів, що наділені символічним значенням і які виконуються особами, підготовленими та вибраними для цього.

СЕМІОТИЧНЕ (ЗНАКОВЕ) ВИЗНАЧЕННЯ КУЛЬТУРИ – культура є небіологічна знакова система, за допомогою якої передається соціальний досвід.

СОЦІОЛОГІЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ КУЛЬТУРИ – культура є соціальний інститут, що забезпечує системність і сталість суспільства.

СОЦІОЛОГІЯ КУЛЬТУРИ – спеціальна соціологічна теорія, що вивчає закономірності функціонування культури в суспільстві; її місце і роль у суспільній системі; зміст, форми і напрями культурної діяльності; культурний рівень різних соціальних прошарків; культурні потреби та рівень їх задоволення.

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КУЛЬТУРИ – у феномені культури виокремлюються наступні її сутнісні характеристики: 1) культура – це те, що відрізняє людину від тварини; 2) культура – це тільки те, що створено людиною і тому протилежне природі; 3) культура – це те, що передається за допомогою символічних форм (мови, творів мистецтв, виробів, інструментів тощо); 4) культура – це те, що еволюціонує разом з розвитком суспільства; 5) кожне окреме людське суспільство має власну специфічну культуру (соціокультурну систему).

СУБКУЛЬТУРА – культура окремої соціальної спільноти (групи, класу, регіону, конфесії тощо), що чимось відрізняється від традиційної культури суспільства.

ТАБУ КУЛЬТУРНЕ – особлива форма уподобань, сутністю якої є абсолютна заборона, що накладається на будь-яку дію, слово, предмет тощо.

ТРАДИЦІЇ КУЛЬТУРНІ – сукупність елементів культурної спадщини, які передаються із покоління в покоління і є цінністю в межах цієї культури.

ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА – а) культура архаїчного доіндустріального суспільства; б) культура цивілізацій, що дотримуються традиційних позицій.

ТРАНСМІСІЯ КУЛЬТУРНА – процес трансляції елементів культури від одного покоління до іншого.

УНІВЕРСАЛІЇ КУЛЬТУРНІ – риси, норми, властивості, традиції, звичаї, що притамані всім культурам незалежно від того, на якій стадії історичного розвитку вони перебувають, а також в якому географічному місці вони перебувають; те, що притамано усім культурам незалежно від історичного часу, соціального устрою або географічних координат.

УПОДОБАННЯ КУЛЬТУРНІ – звичаї, форми поведінки людей, що властиві тому чи іншому суспільству і мають моральну оцінку; різновидом уподобань є закони, які є нормами поведінки, що оформлюються державним документом.

ФОРМА ІСНУВАННЯ КУЛЬТУРИ – походження та розвиток культури як цілісної системи здійснюється: а) у формі способу діяльності людини, що невпинно прогресує; б) у формі предметів, що є результатом процесу суспільного матеріального і духовного виробництва, завдяки чому розкриваються сутнісні сили людини тієї чи іншої епохи.

ФУНКЦІЇ КУЛЬТУРИ – культура виконує людинотворчу, гносеологічну, кумулятивну, інформаційну, комунікативну, нормативно-регулюючу, ціннісно-орієнтаційну та інтегруючу функції

ЦІННОСТІ КУЛЬТУРНІ – це визнані всім суспільством або більшістю його членів уявлення про те, до яких цілей повинна або може прагнути людина, або до чого вона прагнути не може;

ЦИВІЛІЗАЦІЯ – порівняно самостійне цілісне соціально-історичне утворення, локалізоване у просторі і часі, що може мати ієрархічні рівні (антична, православна, західна цивілізації тощо).